

1995

Panoràmica amb la serra del Carxe al fons.

MIQUEL ALBEROLA

Durant segles per ací només va passar el vent. Es diria que és un territori creat per a ser fustigat per la intempèrie. Per a suportar la mala llet eòlica sota una llum d'explosió sideral. Va ser terra de ningú. Preludi de frontera. A partir del segle XVIII va rebre els primers corrents migratoris des del País Valencià. Es van intensificar en el XIX, gràcies a la fil·loxera, que va disparar el preu del vi i, en conseqüència, la necessitat d'ampliar el cultiu de vinya en terra sense infecció. Fins a aquesta superfície murciana de 300 km quadrats, ubicada al sud-oest del País Valencià i repartida entre els termes municipals de Jumella, Iecla i Favanella, van anar arribant famílies de colons del Pinós, de Monòver i de Novelda. La van anar cobrint de ceps de monastrell, integrant-se en el seu paisatge avar, guanyant la seua fonda generositat.

“Astò se sent ‘pinosero’”

El Carxe, la comarca valencianoparlant de Múrcia, celebraria el 30 de setembre de 1995 una jornada de reflexió sobre si mateixa. Què és, en realitat, el Carxe? Què en sabem?

Monastrell a banda, qui també va donar importància a aquest territori va ser un bandoler: Jaume Alfonso, *el Barbut*. Nascut a Crevillent el 1783, va ser injustament perseguit per les autoritats per no contravenir les ordres que li havia dictat el seu amo. Es va refugiar a la serra de Crevillent cap al 1806, on va ser acollit per la quadrilla dels germans Mógica. Amb els anys i

la destresa de la navalla, va assumir la direcció de la partida i va representar el paper de bandit romàntic, protector dels dèbils, sobre aquest paratge. A les Casas del Puerto, sobretot, que és on tenia l'amant, i en una cova de la serra del Carxe, que era el seu amagatall. El Barbut es va afegir al moviment guerriller contra les tropes de Napoleó, i, expulsats els francesos de les terres

RAFA GIL

La comarca valencianoparlant del Carxe ofería aquest granissat de nuclis de població. A partir del segle XVIII colons procedents de diferents comarques valencianes van penetrar en aquest territori murcià i mantingueren la seua cultura.

valencianes, va poder ser demostrada la seua innocència. Però Jaume Alfonso ja portava l'evasió en l'ADN. Va refer la seua partida i va tornar als orígens per a no perdre la identitat. Durant el trienni liberal va combatre en el bàndol reialista, encara que, restablerta la monarquia, Ferran VII li va denegar l'indult. L'absolutisme el va perseguir i el va executar en la forca a Múrcia el 1824. El seu cos va ser trossejat i exposat públicament per a dissuadir els possibles simpatitzants. Aquesta epepeia ha fet i fa les delícies dels pobladors de la comarca, que, generació a generació, l'han inclòs en els devocionaris particulars. I ocupa un lloc destacat en el santoral.

Uns quilòmetres al sud del Pinós, l'elevació del Molló ofereix una vista bastant aproximada d'aquesta prolongació natural de les Valls del Vinalopó sobre la qual va galopar el cavall del Barbut. Sota un cel de John Ford, la frontera és imperceptible. Com en la fe,

MIQUEL ALBEROLA (València, 1958) "El últims dies de setembre de 1995, Rafa Poveda, Esther Limorti, Rafa Gil i jo vam traspasar la imperceptible frontera murciana des del Pinós en direcció al Carxe. Bufava un vent cru sota un cel de John Ford i el propòsit era un reportatge d'aquella anomalia tan exòtica i contraproductiva (murcià que parlaven en valencià) sobre la qual Limorti i Poveda ens aplanarien el camí, Gil fotografiaria i jo escriuria. Vint anys (quasi) després només tinc malenconia i unes quantes imatges d'aquell viatge (les fogonades siderals del paisatge esgotat, un Pontiac aparcat a la porta d'un restaurant remotíssim i, sobretot, una senyora que, amb la mateixa naturalitat que esplomava un pollastre, resolvia la seua singularitat identitària). Va ser el meu últim reportatge a EL TEMPS, on tant em vaig divertir i aprendre."

s'hi creu o no s'hi creu. No s'interromp res. No comença ni acaba res. El clima adopta idèntica actitud. Diuen que ací entre l'estiu i l'hivern només s'interposa un dia. I no diuen malament: avui és el dia. Sobre el cim, els antics van alçar un monòlit per a visualitzar el que és invisible. Separava dos regnes, els de València i Múrcia, i tres termes municipals, els de Favarella, Jumella i Monòver. En el moment d'erigir la fita, el Pinós només era una pedania raquíctica de Monòver; avui, amb 5.866 habitants, és un municipi segregat i l'astre al voltant del qual giren els nuclis molt atomitzats de població que configuren la comarca del Carxe.

Cap a tramuntana, emblavida per la distància, destaca la serra del Carxe, l'alineació muntanyosa que dona nom al poble que hi ha en la seua falda i a la comarca. És una continuació de l'orografia que abonyega l'Alcoià, quasi l'última palpitació. El seu sostre s'eleva a 1.371 metres. Incrustats en la rambla de la Raixa, com perdigons dispersats per una trabucada del Barbut, es poden identificar molts dels llogarets que subjecten la comarca per tal que no s'envole. En la majoria dels casos són heretats i masos amb poca activitat biològica o totalment despoblats. Les cèl·lules més importants són la Cañada del Trigo, la Torre dels Rico i el Carxe, anomenat Raspay pels murciàns, a tenor del mite, que situa un pi raspós com a fita en el

El Carxe viu en la línia, amb la passivitat característica dels territoris de pas

turó on es va construir el poble. Segons els càlculs de l'erudit Joan Serrano, un dels més actius estudiosos de la zona junt amb Esther Limorti i Artur Quintana, el 1950 la comarca comptava amb uns 3.000 habitants. El 1970 havien disminuït a 2.250. El gràfic s'havia precipitat a 1.300 l'any 1987, i a falta de dades oficials, el 1995, a penes es manté el miler. "Astò s'està despoblant", sentència Nicandro Rico, un llaurador de la Cañada del Trigo amb aspecte de no haver necessitat mai un metge. "La gent jove *arrea*. Se'n va tota. Aquí hi havia 500 habitants. Cine, però un cine bo. Un parell de carnisseries. Un parell de ferreries. Un forner, que se'n va ara. Se'n van al Pinós. *Pa* Jumella no *arrea* ningú". El besavi de la dona de Nicandro, Antònia Cantó Escandell, va poblar gran part de la zona. Josep Escandell Pérez provenia de Mondóver i va fundar, com el seu cognom insinua, els Escandells. Un bon tros de la comarca era de José Parabién, de Jumella, un oficial condecorat en la guerra de Cuba que, a falta de liquiditat de l'estat, va cobrar els mèrits militars amb terra. Va rebre "una llegua en quadre", la va cedir a emfiteusi ("de set filades de vinya, sis per al treballador i una per a l'amo") i de Mondóver van acudir a colonitzar-la. Anys després, Escandell va acabar comprant als hereus del propietari unes trenta hectàrees per un import de 50.000 pessetes.

La relació amb el Pinós és decisiva a tots els efectes des de la colonització d'aquestes terres. Però en els últims temps un d'aquests llaços ha estat tallat no sense miopia des del Pinós. Tradicionalment, la gent dels pobles i les alqueries havia resolt les exigències sanitàries amb els metges del Pinós, però un dia els va fer saber que això no podia continuar així perquè pertanyien a una altra comunitat autònoma. "Van dir: vostès no són d'aquí i no els curem", relata Antò-

A l'esquerra, cases del Carxe i la carretera que travessa la comarca. Dalt, a la dreta, Nicandro i Antònia, de la Cañada

nia. La decisió va ocasionar molta indignació entre els habitants de la comarca, que es van sentir repel·lits pel pol que els ha atret amb naturalitat durant segles. La inquietud dels veïns de la Cañada es va traduir en protesta i davant el fantasma de la segregació, l'Ajuntament de Jumella, aprofitant un període electoral, va construir un ambulatori. "No volíem passar a Alacant perquè siga millor ni pitjor: és que aquí estem a 8 km del Pinós i a 34 de Jumella".

No és la primera volta que es produeix un conat de segregació en la comarca del Carxe. El poble natal de Nicandro, La Torre dels Rico, en va protagonitzar la major representació durant l'estiu del 94. El nom de la població li ve donat per una torre del segle XVI, en les pedres de la qual hi ha esculpida aquesta inscripció: "Franciscus Ricus me fecit". La llegenda diu que entre els seus murs es van desesperar els presos de la Inquisició, institució a la qual pertanyia el propietari. En

del Trigo, en els preliminars de la preparació del dinar. Baix, Josefa Tomàs, de la Torre dels Rico.

aquell estiu, Josefa Tomàs, aleshores alcaldessa pedània del PSOE, es va erigir en la consciència crítica del veïnat. La causa era l'incompliment de la segona fase de clavegueram. El veïnat de la Torre es veia obligada a tirar les aigües residuals als carrers, que encara estan per asfaltar, ja que tenia les fosses asèptiques plenes. La indiferència de Jumella no parava ací: s'estenia a l'enllumenat, que s'havia connectat als comptadors de domicilis particulars. La Torre va dur la situació

al límit, amenaçant d'incorporar-se al Pinós o, en extrem, deixant deserta la pedania, i la corporació de Jumella va haver de reaccionar. Les condicions han millorat, encara que tímida. La Torre, ara governada per un pedani del PP, té una certa complicitat cultural amb l'alcalde de Jumella, que és del Pinós. "Jumella ans no ens mirava bé", explica Josefa. "I no sé per què. Allí ens diuen los *ches* perquè parlem en valencià. Però ara, aparentment, ja ens miren distint". Josefa veu molt probable que el valencià acabe desapareixent de la comarca, perquè els xiquets, a

“Sol·licitar una línia d'ensenyament en valencià? No ens deixarien”

partir de determinats cursos, han de desplaçar-se a Jumella o Iecla a continuar els estudis de bàsica. “Sol·licitar una línia d'ensenyament en valencià? No, no ens ho hem plantejat mai. A banda, no ens deixarien. I això seria tornar a la guerra amb Jumella”.

“Aquí seria difícil ensenyar en valencià –dictamina Frasqui Poveda, jove estudiant d'enginyeria informàtica de la pedania del Carxe, que acaba d'arribar de Prada, de la Universitat Catalana

d'Estiu—. I més, aquí, que amb 211 habitants només hi ha quatre o cinc alumnes”. L'escola més gran de tot el Carxe és la de la Cañada del Trigo, que disposa de tres mestres. Acull els alumnes de la Torre dels Rico, la Sarsa, l'Ombria de la Sarsa, els Escandells i altres nuclis. Només hi ha dues escoles més en l'extensió valencianoparlant: a la Canyada de l'Alenya i la del Carxe. En cap d'elles s'ha suscitat la mínima curiositat per impartir un curset de la llengua materna dels alumnes. En general, els pocs joves que, o bé es resisteixen a abandonar la zona o bé no n'han tingut l'oportunitat, s'han mostrat fins el moment inapetents a impulsar un col·lectiu que agrupe les inquietuds culturals de la comarca, encara que creuen que potser seria positiu. Una de les actituds més definitòries de la frontera és veure passar, i el Carxe viu en la línia a tots els efectes, amb la passivitat característica dels territoris de pas. El menjador de casa Frasqui Poveda està al País Valencià i abona la contribució al Pinós, mentre que la cuina ja és Múrcia i tributa a Iecla. El telèfon té prefix d'Alacant però ve en la guia de Múrcia. En la mateixa situació es veuen els terratinents, que tenen propietats en tres termes distints. Aquesta promiscuitat a l'ull visitant es viu amb normalitat al Carxe, inclús gastronòmicament. La dieta habitual dels carxers és el resultat d'una intersecció: olla, gatxamiga, gaspatxo i arròs.

“El fet de parlar en valencià –fa la mare de Frasqui– es viu amb normalitat. La gent s'ensenyà la llengua al carrer i se l'ensenyarà, perquè tenim tendència al Pinós. Tot ho fem d'aquí *pa* baix. Anem a comprar a Alacant i, no sé per què, no diem mai: me'n vaig a Iecla. Hem viscut així i així viurem”. “Aquí parlem en valencià tots, fugit d'alguns que no són d'aquí”, es posiciona Antònia, que aborda la qüestió nacional mentre esploma un pollastre. “Més que castellà, perquè quasi no el sabem. Ens agrada més el valencià. I la televisió valenciana és la que més veiem. Jo tinc família a València i els agrada sentir-nos parlar en valencià perquè diuen que el parlem millor que els valencians”.

—Astò se sent *pinosero* –remata Nicandro—. Som tan valencians com puguem ser-ho els *pinoseros*.